

Växtfynd i Roslagen

JOAKIM EKMAN

En mosaik av olika biotoper, en kalkrik berggrund och mötespunkt mellan nordliga och sydliga arter gör florin i mellersta Roslagen till den artrikaste i Uppland. Flera inventerade kartblad i den nu pågående upplandsflorainventeringen innehåller mer än 650 arter, en del över 700. I denna artikel presenteras några av de intressanta fynden från området.

Stallört - *Ononis arvensis* J. E. Ahlén botaniserade vid mitten på 1800-talet i Söderby-Karl. 1869 besökte han Kopinan i Marjum och gjorde då ett av sina finare fynd, nämligen stallört. Han samlade ett belägg som så småningom hamnade i Göteborgsherbariet (GB). Uppgiften är fascinerande, dels är lokalnoteringen ovanligt noggrann för att vara från denna tid, dels har tydligen ingen sökt efter stallörten sedan detta första fynd.

Fyndet kom att falla i glömska. Ytterligare en roslagslokal för stallört påträffades vid Görle i Frötuna socken av F. Agelin och T. Hedlund (Almquist & Asplund 1937).

Då jag inventerade i Marjum 1994 försökte jag ta reda på var "Kopinan" var belägen. Lokalen finns inte på några moderna kartor och inte heller på den annars namnrika häradskartan från sekelskiftet eller den geologiska kartan. Då jag frågade i byn Södermarjum blev jag slutligen hänvisad till en äldre kvinna som utan att tveka pekade ut en betesmark söder om byn. Och ser man på! Efter en stunds letande påträffades stallörten i blom på samma ställe där den senast sågs för 125 år sedan. Vilken kontinuitet!

Stallörten har gått mycket tillbaka i Uppland. Den är ursprungligen införd och har vuxit i gamla gräsvallar, betesmarker och på dikesrenar (Almquist 1929). En orsak till

tillbakagången kan vara uppodling av ängarna (Almquist 1965).

På lokalen söder om Södermarjum växer den i decimeterdjupa diken i ett område som nu betas men tidigare kan ha brukats som vall. I anslutning finns en större naturbetesmark, både öppen betesmark och skogsbete. Här finns en rik förekomst av fältgentiana *Gentianella campestris* med 1298 blommande ex 1994. Det är angeläget att hävden fortsätter i detta intressanta betesmarkskomplex.

Fynddata: Söderby-Karl sn: Södermarjum SSO-ut, betesmark (RUBIN 11J8c 2411), 9 ex J. Ekman 1994-08-04; 4 ex J. Ekman 1995-07-09.

Vit kattost - *Malva pusilla* Den vita kattosten är en ettårig, nedliggande ört som växer i kulturpåverkade miljöer, gärna gammaldags gårdsmiljöer. Arten är klassad som sårbar (hotkategori 2). Den har minskat alltmer då en minskad djurhållning lett till brist på lämpliga miljöer (Aronsson m fl 1995).

Utefter den gamla vikingaleden från Bro-sjön och norrut i Söderby-Karl finns flera byar där ännu gamla gårdsmiljöer fortlever. Ett tecken på detta är att den vita kattosten här växer i tre byar och på 1980-talet påträffats i ytterligare en. Andra exempel på denna flora är bolmört *Hyoscyamus niger* som här har cirka ett dussin lokaler på ett område av ett par ekonomiska kartblad.

Fynddata: Roslags-Bro sn: Väsby, Stefan Holmströms gård (RUBIN 11J8c 1038), ca 30 ex J. Ekman 1993-08-10, först funnen av markägaren. På samma plats växte även bolmört. Fröna grodde vid ett schaktningsarbete av en månghundraårig sophög. 1994 fanns hundratals ex av bolmört och även den vita kattosten hade ökat mycket. I Väs-

Stallört (*Ononis arvensis*) återfunnen vid Kopinan i Marjum 125 år efter att den först hittades av J. E. Åhlén 1869.

by finns även hjärtstilla *Leonurus cardiaca* vid ett f d hönshus. Söderby-Karl sn: Ströja, drygt 10 ex i potatisland

(RUBIN 11J9c 230153) J. Ekman 1993-08-04. I samma by växte även bolmört, hjärtstilla, luddvicker *Vicia villosa* och nässelsnärja *Cuscuta europaea*. Söderby-Karl sn: Ekeby, ca 40 ex på omgrävd mark

vid gård (RUBIN 11J9c 427366). Några ex sågs även i en beteshage västerut (11J9c 429349) J. Ekman 1993-07-27. I samma by hittades även bolmört och nässelsnärja. Roslags-Bro sn: Ösby, fåtalig på skräphög (RUBIN 11J8d 0802, 0902) J. Ekman 1984-08-28.

Lundviol - *Viola reichenbachiana* Denna viol är endast känd från sex lokaler i Uppland, där den når sin svenska nordgräns. Den finns fortfarande kvar på landets nordligaste lokal i Söderby-Karl (Ekman 1990).

Öster om Väsby lastageplats i Frötuna socken fann Erik Almquist denna viol i en hassellund vid stranden 1934 (belägg i S). Förekomsten har bedömts som spontan (Almquist & Asplund 1937).

Vid ett besök 1991 återfanns lundviolen i denna hassellund, som tyvärr var under igenväxning med aspsly och en del gran.

Fynddata: Frötuna sn: Väsby f d lastageplats Ö-ut. Åtminstone ett 30-tal ex i hassellund mellan två fritidshustomter (RUBIN 11J4d 2532) J. Ekman 1991-06-08.

Sumpviol - *Viola uliginosa*

Sumpviolen växer på tre lokaler i Roslagen. Två av dessa är belägna i Estuna (Ekman 1990). Den tredje lokalen ligger i Almunge socken. Här upptäcktes sumpviol vid Björk intill sjön Fjärdingen av Erik Almquist 1926 (Almquist ms). Jag besökte lokalen våren 1989 och återfann en mycket rik förekomst, sannolikt den största i Uppland utanför Dalälvsområdet. Lokalen rapporterades till länsstyrelsen i Uppsala.

Det dröjde sedan till 1995 innan jag kom att åter besöka platsen. En del röjningar hade utförts i sumpskogen men sumpviolen var fortfarande lika talrik.

Lokalen sträcker sig från den lilla sjön Fjärdingens SV-del och 600 meter västerut, ett område på flera hektar. Den fanns 1989 även ännu längre mot väster, men detta område är nu golfbana och det är tveksamt om den finns kvar här. Detta parti kontrollerades ej 1995.

Biotopen utgörs av björkkärr med grenrör *Calamagrostis canescens* som dominerande i fältskiktet och med partier med bar jord. Sammanlagt finns flera tiotusentals exemplar, varav cirka tiotusen i blom. I den västra delen av området finns många smågranar som på sikt hotar beståndet. Det är även av högsta vikt att hydrologin ej ändras. Området är sedan länge dikat men tydligen passar de nuvarande förhållandena sumpviolen.

Fynddata: Almunge sn: 300 m ONO torpet Björk-450 m VNV Björk, björkkärr (RUBIN 111 7f 4-2-, 4-3-). Mycket rik förekomst J. Ekman 1989-05-29; Oförändrad J. Ekman & G. Ekman 1995-06-05.
Almunge sn: 500 m S Rosendal, björkkärr (RUBIN 111 7f 4-2-). Ca 200 ex J. Ekman 1989-05-29. Lokalen nu golfbana.

Dikeslånke - *Callitriche stagnalis*

Denna lånkeart har i Uppland påträffats i ett begränsat område i de västra delarna av landskapet. Att hitta den som ny för Roslagen var därför oväntat. Denna art kan dock förekomma som kulturspridd och då ofta i hjulspår i skogsmark (Martinsson 1994), precis som förekomsten i Roslagen.

Fynddata: Söderby-Karl sn: 1750 m V-VNV Norrmarjum, 300 m NNO torpgrunden Saxgrytet, vattenfyllt hjulspår i skog (11J8b 434379) J. Ekman 1995-07-30. Bestämningen har kontrollerats av Karin Martinsson, Uppsala.

Kung Karls spira - *Pedicularis sceptrum-carolinum*

Denna art har under 1900-talet minskat mycket kraftigt i södra Sverige. I Uppland har den framför allt påträffats väster och nordväst om Uppsala (Almquist 1929). Dessutom finns två uppgifter från Stockholmstrakten, där den senast sågs 1903 (Almquist & Asplund 1937).

En av de östligaste fyndorterna i Uppland är vid Åkersholm, i de sk Trottsjökärren i Bladåker socken. Den hittades här av lantmätare S. Rydberg på 1920-talet. Den noterades då som riklig. I slutet på 1920-talet har såväl F. Agelin och H. Borei sett den i detta kärrområde, både närmare Trottsjön och närmare Vällen (Almquist ms).

Arten har senare förmodats vara utgången, då detta stora myrkomplex för länge sedan dikats och därefter planterats med gran. Granplanteringen har dock delvis slagit fel och flera öppna kärpartier finns kvar. Här finner man bl a rikligt med kärrvial *Lathyrus palustris*.

I ett öppet parti där tranbär *Vaccinium oxycoccos*, blodrot *Potentilla erecta* och

kärvräken *Equisetum palustre* dominerade i fältskiktet påträffades tre blommande bestånd av Kung Karls spira 1994. Det är mycket angeläget att genom röjningar av planterad gran försöka bevara denna lokal.

Fynddata: Bladåker sn: Åkersholm Ö-ut (RUBIN 121i 0901). Bestånd 1 (2 fertila och 4 sterila ex), bestånd 2 (8 fertila och 6 sterila ex), bestånd 3 (1 fertilt ex) J. Ekman & G. Ekman 1994-07-23.

Skånefibbla - *Crepis biennis*

Några enstaka fynd från Roslagen av denna fibbla är tidigare kända. Den förekommer inte som spontan utan är införd med vallfrö eller annat gräsfrö. Sommaren 1995 påträffades en rik förekomst i kanten av en skogsvret, tidigare brukad som vall men nu en granplantering.

Fynddata: Söderby-Karl sn: Södra Råda, 950 m OSO Skogstorpet, Södervreten, f d vall (nu granplanterad), ca 50 ex i sydvästra hörnet (RUBIN 11J9d 047250) J. Ekman 1995-08-10.

Källgräs - *Catabrosa aquatica* Detta gräs har alltid varit ovanligt i Uppland och vad beträffar Roslagen finns bara tre äldre och obekräftade uppgifter från Frötu-na, Riala (Andersson m fl 1914) och Roslags-Bro (Schagerström 1839). De båda förstnämnda utelämnas i andra upplagan av Stockholmstraktens växter (Almquist & Asplund 1937). Källgräset har gått mycket starkt tillbaka i Uppland, men fortfarande finns några lokaler kvar i Enköpingstrakten. Det är därför förvånande att hitta en ny ros-lagslokal.

I Söderby-Karl växer den rikligt på 2 x 2 meter i en källa belägen i en betesmark med nötungdjur. Källan ligger vid kanten av en f d vall som betas. I anslutning finns öppen naturbetesmark och skogsbete.

Fynddata: Söderby-Karl sn: 300 m ONO-NO Prästtorp, källa, 40-tal ex (11J8c 480040) J. Ekman 1995-07-09.

Ag (*Cladium mariscus*) funnen strax söder om Marsjön på Väddö. Vid Marsjön hittades den först av K. A. Osenius 1900 men där tycks den nu utgången.

Ag - *Cladium mariscus*

Inom Upplandsdelen av Stockholms län har ag bara påträffats på två lokaler, båda belägna på Väddö. Vid Marsjön fann K. A. Osenius ag 1900 (Almquist ms). Almquist (1929, sid 131) uppger i sin upplandsflora att flera tusen kvadratmeter av Marsjön utgjordes av agkärr 1924. Den andra aglokalen var belägen vid Stensjöns västra sida (Almquist ms). Den sistnämnda har senare förmodats vara utgången (Kers 1977). Lokalen vid Marsjön verkar det som om Kers ej kände till.

I hopp om att återfinna någon ag hade jag vandrat runt både Marsjön och Stensjön. Klubbstarr *Carex buxbaumii* kunde återfinnas vid båda dessa numera tämligen torra kärr, men ingen ag.

I juli 1991 besökte jag tillsammans med Kristoffer Stighäll ett kärrparti alldeles söder om Marsjön. I detta kärrparti stod ännu agen kvar! Den växer i ett öppet kärr med gles och lågvuxen bladvass *Phragmites australis*.

Andra arter som noterades här var klubbstarr *Carex buxbaumii*, hårstarr *C. capillaris*, den storvuxna formen av trindstarr *C. diandra* var major, näbbstarr *C. lepidocarpa*, fågelstarr *C. ornithopoda*, ängsnycklar *Dactylorhiza incarnata*, storsileshår *Drosera anglica*, granbräken *Dryopteris cristata*, tätört *Pinguicula vulgaris*, majviva *Primula farinosa*, ullsäv *Scirpus hudsonianus*, dvärglumner *Selaginella selaginoides* och i kärrkanten korallrot *Corallorhiza trifida*. I bottenkiktet dominerar korvskorpionmossa *Scorpidium scorpioides* och röd skorpionmossa *S. revolvens*.

Fynddata: Väddö sn: Marsjön S-ut, rikkärr (RUBIN 12J0e 391185). Tämligen riklig på 30 x 30 meter J. Ekman & K. Stighäll 1991-07-08.

Hartmansstarr - *Carex hartmanii*

Detta halvgräs har tre aktuella lokaler i Roslagen. Den rikaste påträffades 1994. Den växer här i en kalkpåverkad f d betesmark norr om Vågsjön i Söderby-Karl. På samma lokal finner man även ängsstarr *Carex hostiana* och loppstarr *C. pulicaris*. Detta antyder att lokalen kanske varit föremål för slätter längre tillbaka i tiden. Återupptagen hävd i form av bete eller slätter samt röjning av området, är angeläget.

Fynddata: Söderby-Karl sn: norr om Vågsjöns västra del, 350 m SSV torpgrunden Läjdet, igenväxande friskäng (RUBIN 11J8b 335370). Flera hundra strån i två bestånd på vardera ca 100 kvadratmeter J. Ekman 1994-07-30. Oförändrad 1995.

Stjärnslinke- *Nitellopsis obtusa*

Kransalgerna har på senare tid rönt ökad uppmärksamhet. Många arter är goda indikatorer på värdefulla vattenmiljöer. En av de ovanligare arterna är stjärnslinke. Då denna art är storvuxen och rätt lätt att känna igen är den knappast speciellt förbisedd. Fem aktuella förekomster är tidigare kända i landet. I Roslagen finns den fortfarande i Bro-sjön i Roslags-Bro. Den är även funnen i Utålsviken i Roslags-Bro, Norrsjön i Söderby-Karl och Erken (Blindow 1994).

Under sensommaren 1994 inventerade jag tillsammans med Gabriel Ekman vattenväxter i Norasjön, belägen öster om Svanberga, norr om Norrtälje. Sjön är sedan tidigare känd som en av de få insjölokalerna för havsnajas *Najas marina*. I sjön finns en rik vattenvegetation med hornsärv *Ceratophyllum demersum*, kransslinga *Myriophyllum verticillatum* och borstnate *Potamogeton pectinatus* som dominerande arter. Av kransalger påträffades förutom stjärnslinke även *Chara globularis*.

Fynddata: Estuna/Söderby-Karl sn: Norasjön (RUBIN HJ7c 4-0-, 4-1-) J. Ekman & G. Ekman 1994-09-06. Bestämd av Irmgard Blindow, Lund.

Litteratur

- Almquist, E. ms: Manuskript förvarade på Universitetsbiblioteket Carolina Rediviva, Uppsala.
- Almquist, E. 1929: Upplands vegetation och flora. *Acta Phytogeographica Suecica* 1.
- Almquist, E. 1965: *Flora Upsaliensis. Uppsalatraktens växter*. Almqvist & Wiksell. Stockholm.
- Almquist, E. & Asplund, E. (red.) 1937: *Stockholms-traktens växter*. Andra uppl. Stockholm.
- Andersson, G., Berggren, J., Hamner, J. W., Indebetou, G. & Sylvén, N. (red.) 1914: *Stockholmstraktens växter*. Första uppl. Stockholm.
- Aronsson, M., Hallingbäck, T. & Mattsson, J.-E. (red.) 1995: *Rödlistade växter i Sverige 1995*. ArtDatabanken. Uppsala.
- Blindow, I. 1994: Sällsynta och hotade kransalger i Sverige. *Svensk Bot. Tidskr.* 88: 65-73.
- Ekman, J. 1990: Växtfynd i Norrtälje kommun. *Daphne* 1: 23-25.
- Kers, L.-E. 1977: Inventering av botaniskt värdefulla områden i Stockholms län. *Länsstyrelsen i Stockholms län*, nr 2 1977.
- Martinsson, K. 1994: En kulturspridd länke, *Callitriche deflexa*. *Svensk Bot. Tidskr.* 88: 299-301.
- Schagerström, J. A. 1839: *Plantae cotyledonoz parocicæ Roslagiæ Bro*. Akad. avh. Uppsala.